

do Borkowa, a może do Danii), czy prawdą jest, że na omawianej wyspie pokutne pomniki śmierci znajdują się jedynie w Schaprode, Gustow i Gingst.

Wojciech Łysiak

Jan Mende, *Magische Steine. Führer zu archäologischen Sehenswürdigkeiten in Mecklenburg – Vorpommern*, Stuttgart 2002, Konrad Theiss Verlag GmbH, ss. 96.

Jednym z wielu regionów północnej Europy obfitujących w zabytki archeologiczne jest obszar dzisiejszego kraju związkowego Meklemburgia – Pomorze Przednie. Teren ten pełen jest materialnych pozostałości minionych kultur, których metryka sięga często kilku tysięcy lat p. n. e. Warto zaznaczyć, iż obszar ten był siedzibą wygasłych plemion Słowian Połabskich. To tu znajdowały się słynne sanktuaria pogańskie Swarozycza, Świętowita i Jarowita. Takie świadectwa przeszłości jak groby megalityczne, kurhany, kręgi kamienne i grodziska od dawna przykuwały uwagę miejscowej ludności, miłośników starożytności i turystów.

Właśnie z myślą o przeciętnym Czytelniku w 2002 roku wzbogacono literaturę popularyzującą najdawniejsze dzieje północno – wschodnich Niemiec o niezwykle wartościowy przewodnik. Nosi on tytuł *Magische Steine. Führer zu archäologischen Sehenswürdigkeiten in Mecklenburg – Vorpommern*. Jego Autorem jest Jan Mende, pracownik naukowy berlińskiego Muzeum Miejskiego i od wielu lat honorowy współpracownik Krajowego Urzędu do spraw Ochrony Zabytków Archeologicznych Meklemburgii – Pomorza Przedniego.

Praca podzielona jest na siedem rozdziałów tematycznych, których lekturę ułatwiają zamieszczone w nagłówkach symbole graficzne oznaczające specyficzny rodzaj obiektu (grób megalityczny, kurhan, grodzisko, krąg kamienny, pojedynczy symboliczny kamień, itd.). Natomiast strony zawierające opis szczególnie cennych obiektów wyodrębnione są odmienną szatą graficzną. Wielce pomocne są także tabele przedstawiające następstwo kultur pradziejowych oraz krótki słownik terminów archeologicznych. Nie sposób nie wspomnieć o starannej szacie graficznej zaopatrzonej w liczne fotografie.

Pierwszy rozdział *Wohnung der Ahnen*. poświęcony jest neolitycznym grobom megalitycznym, spośród których na szczególną uwagę zasługuje obiekt znajdujący się nieopodal Lancken – Granitz na Rugii.

Kolejna część pt. *Graben an die Götter* zajmuje się pozostałościami epoki brązu, w tym najlepiej zachowanymi kurhanami „Woorker Berge” w pobliżu Patzig.

W rozdziale *Geheimnisvolle Steinkreise* przenosimy w świat epoki żelaza, której najwspanialszym świadectwem na interesującym nas obszarze są kamienne kręgi w okolicach Boitin. Obiekt ten interpretuje się jako miejsce kultu przodków, na co wskazywałyby urny wewnątrz jednego z kręgów. Ponadto wskazuje się na możliwość

kultów solarnych i lunarnych.

Rozdział czwarty *Heidnische Bildsteine* to ogólna charakterystyka kultury Słowian Połabskich, ze szczególnym uwzględnieniem ich życia religijnego i związanych z nim sanktuariów. Spośród znalezisk wyszczególniony został przez Autora grób w kształcie łodzi nieopodal Menzlin. Jest to jedyny obiekt tego rodzaju poza Skandynawią. Znaleziona przy nim typowo słowiańska ceramika sugerować może pokojową koegzystencję Skandynawów i Słowian w tym ważnym we wczesnym średniowieczu ośrodku handlu.

Nie mogło oczywiście zabraknąć miejsca na rozważania o wpływie określonych zabytków przeszłości na powstanie rozmaitych wątków podaniowych. W całości poświęcony temu jest piąty rozdział *...und er weiss warum*.

Przedostatni rozdział zawiera indeks wszystkich obiektów wraz z ich krótkim opisem. Długą listę otwiera pogańska płaskorzeźba w Altenkirchen, a zamyka zespół wczesnośredniowiecznych obiektów w Zislow.

Pracę zamyka opis trzech szlaków archeologiczno – krajoznawczych umożliwiających wędrowkę po najpiękniejszych fragmentach Rugii, okolicach Grevesmühlen i Rerik.

Podsumowując, w ręce miłośników przeszłości wpadła wyjątkowo wartościowa i pomocna publikacja, której należy Autorowi pogratulować.

Arkadiusz Słabig

Jürgen Schulz, *Dorf- und Stadtkirchen auf Rügen und Hiddensee*, Bremen 2002 wyd. Temmen, ss. 144.

Wyspy pełne skarbów z przeszłości, pełne niezwykłych wartości – Rugia i Hiddensee – doczekały się niedawno wartościowej publikacji poświęconej świątyniom wiejskim i miejskim, ewangelickim i katolickim. Autor skupił się nie tylko na pełnym skatalogowaniu istniejących obiektów, a liczba ich jest imponująca, ale przedstawił charakterystyki zdarzeń kulturowych i religijnych w powiecie rugijskim od czasów najdawniejszych po niemal współczesne. Książka ma charakter słownikowo – encyklopedyczny, tym niemniej zasługuje na uwagę, bowiem stanowi ważny element w poznawaniu architektury sakralnej i dziejów Kościoła na wspomnianych wyspach.

W rozległym wstępie Autor wskazał na tak charakterystyczne dla Rugii groby megalityczne, wpisane w jej krajobraz i kulturowy wizerunek. Najstarsze groby, określane tutaj terminem Hünengrab, zdaniem Autora pochodzą sprzed 4000 lat i temporalnie odnoszą się do epoki brązu. Do XVIII wieku na Rugii znajdowało się ich około sześciuset, później nastąpiła ich systematyczna dewastacja. Wiele miejsca poświęcił pogańskim świątyniom i wizerunkom bogów, wskazując na takie rugijskie wyobrażenia jak Rugievit, Porevit i Porenut. Za największe pogańskie bóstwo uznał